

16. YÜZYIL ŞAİRİ KEBECİ-ZÂDE RÂHÎ VE DİVANÇESİ

Mehmet ÜNAL*
Mehmet PEKTAŞ**

Özet:

XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin hemen her alanda zirveye ulaştığı dönemdir. Bu yüzyılda devletin sınırları doğuda İran'a, batıda Macaristan'a, kuzeyde Kırım'a, güneyde Arap yarımadasına kadar genişlemiş, Osmanlı Devleti'nin siyasi üstünlüğü bütün dünya tarafından kabul edilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak bilim ve kültür alanında da çok büyük mesafeler kat edilmek suretiyle ileri bir seviye yakalanmıştır. Dönemin sultanları şiirle meşgul olduğu gibi üst düzey devlet adamları da şairleri himaye etmişler ve Osmanlı coğrafyasında çeşitli kültür merkezlerinin oluşmasını sağlamışlardır.

Divan edebiyatının en büyük isimlerinin yetiştiği bu yüzyılda önceki yüzyıllarda gördüğümüz Fars edebiyatı etkisi kırılmış, Divan şiiri kendi rengini bulmuştur. Bu yüzyılda Fuzûlî, Bâkî gibi büyük sanatkarlar yetiştiği gibi bunlar kadar olmasa da tezkirelerde zikredilen çok sayıda şair bulunmaktadır. Bu şairlerden bir tanesi de Kebeci-zâde namıyla tanınan Râhî mahlaslı şairimizdir.

Mısır kadısı iken vefat eden Mehmed Bey'in Üç Şerefeli'de müderris olduğu sırada danışmentliğini yapmış olan Kebeci-zâde Râhî, Mehmed Efendi ile deniz yoluyla hacca giderken kafirlere esir düşmüştür. Esareten kurtulduktan sonra çok geçmeden vefat etmiş, uzun yaşamadığından şiirleri fazla duyulmamıştır.

Bu makalede, Kebeci-zâde Râhî'nin hayatı hakkında bilgi verilerek hayatı hakkındaki bilgi boşlukları şiirlerinden hareketle doldurulmaya çalışılmıştır. Şairin eldeki tek eseri olan divançesi, nazım şekilleri, vezin, dil ve üslup özellikleri bakımından incelenmiş ve Râhî'nin divançesi transkribe edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, 16. yüzyıl, Kebeci-zâde, Râhî, Divançe

16th CENTURY POET KEBECİ-ZÂDE RÂHÎ AND DİVANÇHE

Abstract:

XIV. century was the time period along which the Ottoman state achieved a great success almost in every field. With its borders expanding in every direction, the empire neighbored other big empires Iran in the east and Hungary in the west, Crimea in the North and Arabian Peninsula in the South. A great progress in science and culture accompanied the political changes and the advances in these areas were admitted by the world. The sultans in the throne were involved in fine arts and poetry and statesmen in every rank and field protected poets which led to the formation of various central towns famous with cultural activities.

Again It was in this period that great personalities in Divan Literature earned their fame and the influence of Persian literature dissolved and Divan poetry found its own natural flow. There were many other poets living in this period, though not having so big fame as Fuzuli and Baki, which were stated in the biographies. Kebeci-zâde, under the pen name Râhî, is one of them.

Râhî worked as an advisor for Mehmed Beg during his tenure as a lecturer in a Madrasah. He was taken as a captive while he was on a voyage to perform his pilgrimage. Though he had his freedom again, he did not live long and probably due to his short life, his poems were not well known.

This article presents his biography and aims to complete some missing points through the information provided from his small poetry book, divanche, the only work known today. This work is also studied in detail for its poetical forms, rhythm, theme and stylistic structure. The work is also transcribed and typed in the current Turkish.

Key words: Divan poetry, 16th century, Kebeci-zâde, Râhî, divanche.

* Uzman, S. Demirel Üniversitesi, Türk İslam Edebiyatı, Doktora ögr. mehmetunal@sdu.edu.tr

** Öğretmen, S. Demirel Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı, Doktora ögr. mehmet.pektas32@gmail.com

Giriş:

XVI. yüzyıl Türk edebiyatı, Çağatay, Azerî ve Osmanlı sahası olmak üzere üç kol halinde gelişim göstermiştir. Çağatay sahasında XV. yüzyılda, Nevâyî'nin etkisiyle büyük bir edebi hareketlilik görülmektedir. XVI. yüzyılda ise önceki yüzyıla kıyasla bir durgunluk hâkimdir. “Bu yüzyılda klasik Çağatay edebiyatı, Şeybânîlerle Orta-Asya’da; Babür ile Hindistan’da devam etmiştir. Hüseyin Baykara (1438-1507)’nin vefatından bir müddet sonra Herat yerine, Şeybânîler hakimiyetinde daha çok Buhara ve Semerkand, Orta-Asya Türk kültür ve edebiyatının merkezi olmuştur, XVI. yüzyıl başlarında, hakimiyet, Timurlulardan Özbeklere, Şeybânîlere geçmiş, bilhassa Şeybânî mahlasıyla şiirler yazan Mâveraünnehr fatihi Ebu'l-Feth Muhammed Şeybânî Han (1451-1510) ve şiirlerinde Ubeydî mahlasını kullanan Ubeydullah Han, Türkçeyi ve Türk edebiyatını teşvik ve himaye etmişlerdir. Özbek hanları döneminde, Türkçenin ehemmiyetinin arttığı, Çağatay edebiyatının geliştiği, Ahmed Yesevî (öl. 1166) ve Nevâî tesirlerinin devam ettiği söylenebilir.” (Çelebioğlu, 1994: 11).

XVI. yüzyıl Çağatay edebiyatının en önemli ismi Babür Şah'tır. Timur'un dört nesil sonraki torunu olan Babür, Hint topraklarında bir Türk-Moğol devleti kurmuş, güçlü bir hükümdar ve kuvvetli bir sanatkârdır. “Babür'ün üslûbu Nevâî'ninki kadar ihtişamlı ve ahenkli değildir. Fakat, Babür Doğu Türkçesinin nesir dilini mükemmel bir duruma getirmiştir. Babür'ün nesri sade ve tabii Türkçenin en güzel örneklerindedir.” (Timurtaş, 1993: 245).

Azerî şivesi, XIV. yüzyıldan itibaren zengin bir edebiyat meydana getirmiştir. “XIV. yüzyılda Azerî edebiyatının, aynı zamanda bütünüyle Türklük âleminin, tesirleri ve üstün şairliği açısından en büyük temsilcisi, Nesîmî (öl. 1407)'dir. XV. yüzyıl Âzerî edebiyatının en güçlü ve meşhur mümessili ise âdetâ Fuzûlî'yi müjdeleyen veya Nesîmî ile Fuzûlî arasında bir köprü teşkil eden Habîbî'dir. Şah İsmail (1486-1524) tarafından Melikü'ş-şuarâ ünvanıyla taltif edilen Habîbî, bilinmeyen bir sebeple Safevî sarayını terk ederek Sultan II. Bâyezid (1481-1512) devri sonlarında İstanbul'a gelmiştir. XVI. yüzyılda ve bilhassa Kanûnî Sultan Süleyman döneminde, Azerî edebiyatı da diğer Türk edebiyatlarında olduğu gibi klâsizmde zirveye çıkmış, en zengin dönemini, başka bir ifadeyle altın çağını yaşamıştır (Çelebioğlu, 1994: 13). Azerî sahasında Hatâyî mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail, şiirlerinde tasavvufî telkinlerde bulunmuş, kurucusu olduğu Şîî mezhebinin propagandasını yapmıştır. Bu sahada yetişen en önemli isim hiç şüphesiz Fuzûlî'dir. “Fuzûlî, yaşadığı XVI. yüzyıldan bugüne kadar Türk edebiyatının en büyük lirik şairi olarak şiir tahtında oturmaktadır. Doğuştan şair yaratılmış olan bu müstesna kabiliyet Türk, Arap ve İran kültürlerinin tabakalaştığı Irâk-ı Arab'da, Arapçayı, Farsçayı ve devrinin bütün ilimlerini hakkıyla öğrenmiştir.” (Mazıoğlu, 1997: 22). Saltanat merkezinden uzak ve buna bağlı olarak bazı imkânlardan yoksun olsa da Fuzûlî, bütün Türk dünyasında büyük bir şöhret bulmuş ve sevilmiştir.

Osmanlı sahasında, XVI. yüzyıldaki siyasî ve askerî ilerlemelere paralel olarak bilim ve sanat alanında da çok büyük mesafeler kat edilmiştir. “Bu dönemin sultanları yaptıkları seferlerle imparatorluğun kuruluşunu tamamlarlarken bir yandan da bilimde, kültürde, edebiyatta ve bütün sanatlarda ilerleme ve yükselmenin gerektiğine inanmışlar, bunun gerçekleşmesi için büyük çabalar göstermişlerdir (İsen, 1997: 495).” XV. yüzyıldan itibaren padişahlar başta olmak üzere şehzadeler ve üst düzey devlet yetkilileri sanatı ve sanatkârları desteklemişler ve kendileri de bizzat şiirler kaleme alıp divanlar tertip etmişlerdir. Önceleri, bazı beylik merkezlerinde kümelenen şairler İstanbul'un başkent olmasıyla İstanbul'a akın etmişler, şairlerle ilgilenen ve onları himaye eden şahısların sayısı arttıkça, şiir revaç bulmuş, İstanbul'un yanında Bursa, Edirne, Konya, Amasya, Manisa, Trabzon ve Kütahya'da vezir, sadrazam, defterdar gibi üst düzey yöneticilerin himayesinde edebî muhitler oluşmuştur (İpekten, 1996: 253). “Başta İstanbul olmak üzere belli merkezlerde yoğunlaşan kültür faaliyetleri, suya atılan taşın halkaları gibi yayılarak safha safha halka intikal etmiş, XVI. yüzyıla gelindiğinde bu süreç iyice hızlanmış, okuyucunun zevki ve kültür seviyesi de bir hayli yükselmiştir.” (Kurnaz, 2003: 36).

XVI. yüzyılda klasik hüviyete sahip eserler kaleme alınırken kendilerini İranlı meslektaşları seviyesinde gören Anadolu şairler, onlardan daha büyük olduklarını ifade etmekten çekinmemeye başlamışlardır. Artık Türk şiiri tekâmül ederek tam anlamıyla oluşmuştur (Kartal, 2008: 9). “XVI. yüzyıl edebî mahsulleri arasında mahallî hayat sahnelerini, âdetlerini, kıyafetlerini, devrin ideolojisini aksettiren levhalar, imparatorluğun askerî başarılarından ve günlük hayatından ilham alan mecazlar, birçok tarihi hadiseyi canlı surette yaşatan samimî eserler, hülâsa Osmanlı içtimaî hayatının yarattığı orijinal sanat eserleri vardır (Köprülü, 2004: 393).” Bu yüzyılda, Divan şiirinde Türkçe, söz dizimi, kelime grupları ve çağrışım gücüyle oldukça canlıdır. Şiir dili, biçim bakımından kusursuz, estetik bakımdan İran edebiyatındaki örnekleriyle boy ölçüşebilecek düzeye yükselmiştir (Macit, 2007: 34).

XVI. yüzyılda Taşlıcalı Yahya, Kara Fazlî, Hakanî Mehmed Efendi gibi isimler mesnevileriyle; Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi, Ahdî, Kınalı-zâde Hasan Çelebi tezkireleriyle tanınmıştır. Hoca Sadettin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih*'i, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr*'ı gibi daha pek çok eser vücuda getirilmiştir. Bu yüzyılda Zâtî, Hayâlî, Bâkî, Nev'î, Bağdatlı Rûhî, Lâmiî Çelebi gibi büyük sanatçılar yetişmiş, bu sanatçıların şiirlerine pek çok nazîreler yazılmış ve sonraki dönemlerde de taklit ve takip edilmişlerdir. Bu üstat şairlerin yanında tezkirelerde ismi geçen ve yüksek bir şairlik kabiliyetine sahip isimler de bulunmaktadır. Şiirlerini incelediğimiz Râhî de bu şairlerden birisidir. Bu makalede Kebeci-zâde namıyla tanınan ve kadılık, danışmentlik görevlerinde bulunmuş olan Râhî'nin hayatı, sanatı ve şiir anlayışı hakkında bilgi verilerek, divançesi transkribe edilmiştir.

1. Kebeci-zâde Râhî'nin Hayatı:

Râhî hakkında XVI. yüzyıl tezkirelerinden yalnız Âşık Çelebi tezkiresinde bilgi bulunmaktadır. Buradaki bilgiler şairin hayatına bir parça ışık tutmaktadır. Râhî, Edirmeli olup Kebeci-zâde namıyla anılmaktadır (Kılıç, 2010: 1342). Kebe, sözlüklerde “çobanların ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri yünden kaba, aba” (Parlatır, 2009: 870). “kısa kepenek” (TDK Türkçe Sözlük, 2010: 1375). “kalın ceket; kaput”, “kilim ev kapı perdesi olarak kullanılan keçe”, “kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba vb. şey.”, “iş kıyafeti” (Çağbayır, 2007: 2512). olarak tanımlanmaktadır.¹

Mısır kadısı iken vefat eden Mehmed Bey'in Üç Şerefli'de müderris olduğu sırada danışmentliğini yapmış olan Râhî, Mehmed Efendi, ile deniz yoluyla hacca giderken kafirlere esir düşmüştür. Esaretten kurtulduktan sonra çok geçmeden vefat etmiş, uzun yaşamadığı için de şiirleri fazla duyulmamıştır (Kılıç, 2010: 1342).

Râhî, saray hocalığı yapmış olan Vecdî'nin kardeşidir. Vecdî, saray hocası iken mülazım olmuş, Rumeli'de bazı kasabalarda hâkimlik yapmış, İlbasan kazasından mazûl iken vefat etmiştir (Kılıç, 2010: 551).

1. 1. Râhî'nin dinî-tasavvufî dünyası:

Tasavvuf, Divan edebiyatını besleyen en önemli kaynaklardan birisidir. Dünya görüşü ne olursa olsun hemen her şairde tasavvufî öğelere rastlamak mümkündür. Bu noktadan Râhî'nin divançesine bakıldığı zaman şairin bazı şiirlerinde tasavvufî anlayışı benimsediği görülmektedir. Şair, dünyaya gönül vermemeyi öğütler.

Gam zilletinden kurtulmak isteyen, dünya nimetlerine fazla meyl etmemelidir:

¹ Mehmet Akif, Seyfi Baba şiirinde kelimeyi şöyle kullanmaktadır:

İhtiyar terleyedursun gömüp yorganına...
Atarak ben de geniş bir kebe, mangal yanına,
Başladım uyku taharrisine, lâkin ne gezer! (Ersoy, 2001: 97-98).

Zillet-i ğamdan ħalâş olmak saña maşşūd ise
Lezzet-i dünyâ-yı dūn ile gel itme imtizâc (G.II/4)

İzz ü câh peşinde olan çâkerlik etmeli; aşk memleketini musahhar ederek İskenderlik etmelidir. Aşk memleketini fethetmenin yolu çâkerliktir, bu memleketi fetheden İskender olur:

‘İzz ü câha varsa meylūñ ey gönül çâkerlik it
Mülket-i ‘aşkı musahhar idüp İskenderlik it (G.XIII/1)

İnsan, nefse aldanmamalı, sıdk ile aşk meydanına girerek serverlik etmelidir:

Pâk-bâz ol key şaşkın aldanma nefs-i dūna gel
Şıdk ile meydân-ı ‘aşk içre girüp serverlik it (G.XIII/2)

Râhî’ye göre dünya vefasız kocakarıya benzer. Ona gönül verilmemelidir. Asıl erlik budur:

Yüze güler Râhiyâ bir bî-vefâdur key şaşkın
Pîre-zen dünyâyâ dil virme cihânda erlik it (G.XIII/5)

Bu noktada tutulması gereken yol kanaat yoludur:

Râhiyâ ‘Ankâ gibi bekle kanâ‘at Kâf’ını
Her denîye rızık için gösterme zinhâr ihtiyâc (G.II/5)

Hırsı terk edip kanaat köşesini bekleyen, her iki âlemde izzet bulur:

Ħırş u âzı terk idüp bekle kanâ‘at gūşesin
İki ‘âlemde eger isterseñ ‘ayn u za vü ta (G.VII/5)

İki âlemin padişahı olmak isteyen, bir dil ehline bağlanmalı, onun ayağının toprağını başına taç etmelidir:

Pâdişâh-ı her dü ‘âlem olmağ isterseñ eger
Ħâk-i pâyin bir dil ehlinūñ idin başuñda tâc (G.II/3)

“Bizüm” redifli şiirden şairin kendisine dair birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür. Râhî, aşağıya aldığımız beyitte, bir şahın himayesinde bulunduğunu söylemektedir. Bu şahın, danışmentliğini yaptığı Mehemed Bey olması ihtimal dâhilindedir:

Sâye-i luţfında bir şâhuñ şafâmuz var bizüm
Çok şükür Allâh’a çok ħamd ü şenâmuz var bizüm (G.XIV/1)

Aynı şiirin ikinci beytinde, şair, dünyaya meyli olmadığını beliğ bir şekilde anlatır. Beyitte, cihan gönül alan bir sevgilinin bağı olarak düşünülmekte, âşık kendisini can kuşuna benzetmektedir. Can kuşunun bağı meyli yoktur. O bir an önce uçup gitmek arzusunda:

Eylemez bāğ-ı dil-ārā-yı cihāna bir nazar

Mürğ-ı cān uçmağ diler bir hoş hevāmuz var bizüm (G.XIV/2)

Râhî, kendisini bir sultana benzetmektedir, bu sultanın nihayetsiz gam askerleri vardır. Gönlünden göklere çıkan duman ise bu saltanatın bayrağıdır:

Leşker-i gam bî-nihāyet ‘ālemüñ sulţānıyuz

Dūd-ı dilden göklere çıkmış livāmuz var bizüm (G.XIV/3)

Şair, bir dilbere meftundur, bu yüzden de her dem gözü yaşlıdır:

Tāze tāze hālīmüz ‘arz itmek için dil-bere

Gözümüz yaş ile her dem mā-cerāmuz var bizüm (G.XIV/4)

Râhî, bir şiirinde de Peygamber Efendimiz’e, 12 imama ve Hz. Hüseyin’e bağlılığını ifade eder:

Hağ resūlidür Muḥammed Tañrı’nuñ

Aña yārān-ı şafādur çār-yār (K.I/2)

On ikidür kevkeb-i burc-ı kerem

On ikidür mevc-i baḥr-i bî-kenār (K.I/4)

Râhî, Hz. Hüseyin’e sevgi beslerken Yezid’e lanet okur:

Böyledür ḥubb-ı Ḥüseyn-i Kerbelā

Böyledür buğz-ı Yezīd-i nā-be-kār (K.I/7)

Peygamber Efendimiz’in evladı ve ashabının ayağının toprağına canını feda etmek ister:

Cümleten evlādınuñ aşḥābınuñ

Nağd-i cānum ḥāk-i pāyine nişār (K.I/10)

1. 2. Râhî’nin şiir anlayışı:

Râhî, divançesinden anlaşıldığına göre şiirlerine ve şairliğine ayrı bir değer atfetmektedir. Onun eserleri, dād-ı Hak’tan bir eserdir, bu yönüyle âlemi tutsa sezadır:

Dād-ı Hâk’ dan bir eşerdür bendeye
‘Ālemi çtusa olur āşārımız (G.XI/2)

Râhî, anlaşılmadığı iddiasındadır. Onun sözlerini değme kimse anlayamaz:

Sırr-ı ma’ niden bi-ḥamdillāh kim
Degme kimse añlamaz esrārımız (G.XI/3)

Râhî’ye göre şiire dahledenler karşısında üzüntüye kapılmamak gerekir, çünkü her ehl-i fazl, fuzûl olmaz:

Şi’ rûne daḥl itseler olma melûl
Ehl-i fazl olmaz bilürsin her fuzûl (G.VI/1)

Halka gereğinden fazla söylememek gerekir. Zira söylenen her söz yeteri kadar anlaşılabilir:

Ḥalka miḳdârından artuḳ söyleme
Añlamaz söz aşlını her bî-uşûl (G.VI/2)

Râhî, aşağıdaki beyitte, “hayli nevâmuz” sözleriyle fazlaca şiirinin olduğunu düşündürmektedir:

Gülşen-i ruḥsârına karşı o şāhuñ Rāhiyā
Bülbüli ḥāmûş ider ḥaylî nevâmuz var bizüm (G.XIV/5)

1. 3. Râhî’nin aşka bakışı:

Şair, zaman zaman âşikâne konular işler. “Yâre” redifli şiirde sevgilinin üstün vasıfları ve ona kavuşma arzusu dile getirilir. Sevgilinin yüzünün çiçekleriyle müşerref olmak isteyen yârin kûyunun gül-zârına gelmelidir:

Gelsün müşerref olsun gül-zâr-ı kûy-ı yâre
Her kim ki oldı ‘ aşık ezhâr-ı rûy-ı yâre (G.III/1)

Şair, sevdiğini neye teşbih edeceğini bilemez. Adeta onu yere göğe sığdıramaz:

Nice teşbîh eyleyem sâña meḥî
Ḳâmeti yokdur mehûñ serv-i sehî (G.VIII/1)

Âşıkın âhı cihanı doldurmuştur:

Ṭoṭludur âh-ı ‘âlem sûz ile
Bu dil-i pür-derdümi şanma teḥî (G.VIII/2)

Âşığın günü “ey” “vây” ile geçtiği gibi yüzü de ayva gibi sapsarı kesilmiştir:

Ṭañ degül geçse günüm ey vâý ile
Reng-i rüyum oldu manend-i bihî (G.VIII/3)

Âşık bir an olsun cânânından ayrı kalmak istemez:

Vaşla pâyân olmasa hicrâna imkân olmasa
Cân-ı ‘âşıkdan cüdâ bir ân-ı cânân olmasa (G.IX/1)

İsfahan’ın kühlü olmasa da âşıkların gözüne sürme olarak sevgilinin ayağının tozu yeter:

Bes degül mi çeşmine kühl-i cilâ ‘âşıklarunñ
Ḥāk-i pâyün ey şanem kühl-i Şıfâhân olmasa (G.IX/2)

“Aşk” redifli şiirden Râhî’nin aşktan ne anladığı sorusunun cevabını bulmaya çalışıyoruz. Aşk, bir parça sıhhat verip âşığı mesut eder. Fakat aşk hastasının sonu ölümdür. Âşık da bu yüzden olsa gerek ölümden korkmaz:

Bir vech ile şihhat virüp hoş-ḥâl ider tîmâr-ı ‘aşk
Olmaz ölümden bâki yoḡ her kim olur bîmâr-ı ‘aşk (G.XV/1)

Yârin zülfünün müşk gibi kokusuyla gönüller kokulanır, aşkın nuru ile âlem nurlanır:

دلها معطر بوده است از زلف مشک اسای یار
عالم منور بوده است از پرتو انوار عشق² (G.XV/3)

Şair, aşağıdaki beyitte bî-kâr (işsiz) - bîkâr (bekâr) kelimeleriyle oynayarak aşkıta beklentisiz olmayı vurgulamaktadır:

Bu kâr-gehde herkesün bir kârı var ammâ bizüm
Bî-kârlıḡdur kârımız üstâd olur bîkâr-ı ‘aşk (G.XV/5)

Râhî, sûfilere çatmaktan geri durmaz, sûfî, aşk perhiziyle Hak yolunda epeyce menzil almıştır. Rind için ise aşk meyhanecisi çok gûşedir:

Perhîz ile ḥaḡḡâ ki sen çok menzil alduñ şüfiyâ
Rind-i cihân olanlara çok gûşedür ḡammâr-ı ‘aşk (G.XV/7)

² Yârin müşk gibi kokan zülfünden, gönüller muattar olmuştur. Aşk nurunun ışığından âlem münevver olmuştur.

2. Râhî'nin Divançesi

2. 1. Şekil özellikleri:

2. 1. 1. Vezin:

Divançede bulunan 17 şiirden 1 tanesi (M.I) 8'li hece ölçüsüyle diğerleri aruzla yazılmıştır. Râhî, 7 ayrı aruz kalıbı kullanmıştır. 1 şiir *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün* vezniyle (G.I), 6 şiir, *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* (G.II), (G.VII), (G.IX), (G.XII), (G.XIII), (G.XIV) vezniyle; 1 şiir *Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün* (G.III) vezniyle; 1 şiir *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün* (G.IV) vezniyle, 5 şiir, *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* (G.V), (G.VI, (G.X, (G.XI, (K.I) vezniyle, 1 şiir *Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün* (G.VIII) vezniyle, 1 şiir *Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün* (G.XV) vezniyle yazılmıştır.

Râhî'nin şairin sıklıkla ulama ve imale yaptığını görmekteyiz. Örnek olarak aşağıya aldığımız beyitte, 6 imale 3 ulama yapılmıştır. “dün ile gel itme” ifadesinde vezin (*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*) gereği “-i” ve “-le” heceleri, uzun okunmalı, “gel itme” ifadesinde ulama yapılarak “-me” hecesinde tekrar imale yapılmalıdır:

Zille **t-i** ğam/dan ħalâş ol/mağ sa**ña** mak/şüd ise

Lezze **t-i** dün/yâ-yı dün **i/le** gel **itme** imtizâc (G.II/4)

“*Mef'ülü Fâ'ilâtün Mef'ülü Fâ'ilâtün*” vezniyle yazılmış olan şu mısradaki 3 ulama, 1 med, 3 imale yapılmıştır:

Ver **d-i** ter üzre jâ**le** ger**çi** la**ñif**-terdür

Lâkin berâber olmaz miğdâr-ı ħüy-yi yâre (G.III/2)

Aşağıya aldığımız mısradaki 3 imale yapılmıştır. Şair, “bu sözi eh-” söz grubunu “*fâ'ilâtün*” tef'ilesine uydurmak için “bu” ve “-zi” hecelerinde imale yapmıştır:

Ĥoş dimişdür **bu** sö**zi** ehl-i kelâm (G.VI/3)

Şu beyitte, 7 tane açık hece peş peşe gelmiş ve “düşer idi ayaga” söz grubunda 5 adet imale 1 ulama yapılmıştır:

Düşer **idi** **ayağa** ħalkuñ gözinden kıymeti (G.IX/3)

Şu beyitte de “sûfî” kelimesinin ikinci hecesinde zihaf yapılmıştır:

Sûfî bu zerk ü riyâ vü 'ucb ile

Ĥîle şahrâsinuñ oldu rûbehî (G.VIII/4)

2. 1. 2. Nazım şekilleri:

Divançede, hece vezniyle yazılan ilk şiir murabba nazım şekliyle, 16 şiir gazel nazım şekliyle, 1 şiir ise kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Murabba 6 bentten oluşmaktadır. 31 beyitten oluşan kaside, Peygamber Efendimiz (sav), 4 halife, Hz. Hüseyin ve 12 imam övgüsüyle başlar, dünyanın geçiciliğinden, nefsin desiselerinden bahsedildikten sonra Allah'a günahların affı için yakarıyla sona erer. Bu yönüyle kasideyi bir münacat olarak değerlendirmek mümkündür. Şair, mahlasını kasidenin 12. beytinde söyler.

Gazellerin beyit sayısı 5 ile 10 arasında değişmektedir. Divançedeki şiirleri nazım birimleri itibariyle şu şekilde gösterebiliriz:

	Nazım Şekli	Beyit/bent sayısı
I	Murabba	6
I	Gazel	7
II	Gazel	5
III	Gazel	5
IV	Gazel	5
V	Gazel	7
VI	Gazel	5
VII	Gazel	7
VIII	Gazel	5
IX	Gazel	8
X	Gazel	5
XI	Gazel	9
XII	Gazel	5
XIII	Gazel	5
XIV	Gazel	5
XV	Gazel	10
I	Kaside	31

Râhî'nin gazelleri genel itibariyle klasik gazel şeklindedir. "Size" redifli V. gazelde, mahlas söylenmemiştir. Şair, XI. gazelde mahlasını maktadan bir önceki beyitte (hüsn-i makta) söylemiştir. Şair, VII. gazelde mahlasını doğrudan söylemek yerine harf harf kodlamıştır:

Gerçi kim vaşşâf-ı genc-i faqr u ' uzlet çokdurur

Kimse zîbâ itmez illâ râ vü elif ü he vü yâ (G.VII/7)

Râhî, mahlası üzerinde söz oyunları yapmaktan geri durmaz:

Key şağın itdüñ güm râhı

Ol şâhum sevmez güm-râhı

' Aşkuñ râhında ey Râhî

Pâ-der-gilsin pâ-der-gilsin (M I/5)

2. 1. 3. Kafiye ve redifler:

Divançede yer alan 17 şiirden 10 tanesinde ahenk kafiye+redifle, 7 tanesinde ise kafiye ile sağlanmıştı. Râhî, kafiye bulmakta ve kullanmakta zorluk çekmemiştir. Kafiye kurulan kelimeler arasında sırf kafiye kurmak için kullanılan kelimeye hemen hemen hiç rastlanmaz. Râhî, genellikle 2 sesle kafiye kurmayı tercih etmişse de zaman zaman tek sesle veya 3 sesle de ahenk sağlandığı olmuştur.

Farsça yazılmış olan IV. şiirde “ar” ve “er” sesleri ile kafiye yapılmıştır:

Beyit	1. mısra	2. mısra
1	-keṽṣer	-‘ar‘ar
2	-bülbül	-ezher
3	-vâfî	-hoş-ter
4	-zaḥmet	-efser
5	-şâdî	-hem-ber

VII. şiirde şair, harflerle bir takım söz oyunları yapma yoluna gitmiştir. Bu yüzden kafiye tek sestir:

Beyit	1. mısra	2. mısra
1	-kâf u fâ	-lâm u tâ
2	-naẓar	-elif ü ha
3	-lezzâtını	-kef ü ra
4	-ola	-kef ü ya
5	-güşesin	-ze vü ta
6	-cyleme	-he vü ra
7	-çokdurur	-he vü yâ

Tişler Allâh irnini ol bî-vefâ

Çılgalı cânıma köp türlü belâ (G.X/1)

matlalı, Çağatayca şiirde de tek sesle kafiye yapılmıştır:

Beyit	1. mısra	2. mısra
1	-bî-vefâ	-belâ
2	-diyü	-cefâ
3	-kilür	-mâ-cerâ
4	-mey-ḥânesin	-bî-nevâ
5	-yarıtur	-tütüyâ

Sāye-i luṭfında bir šāhuñ şafāmuz var bizüm

Çok şükür Allāh'a çok ḥamd ü şenāmuz var bizüm (G.XIV/1)

matlalı gazelde 2. 3. ve 5. beyitlerdeki “vâ” hecesiyle sağlanan kafiye 1. ve 4. beyitte yakalanamamıştır. Usta bir şairden beklenen tüm beyitlerde aynı seslerle kafiye yapmasıdır:

Beyit	1. mısra	2. mısra
1	-şafā-muz var bizüm	-şenā-muz var bizüm
2	-nazar	-he vā -muz var bizüm
3	-sultānyuz	-li vā -muz var bizüm
4	-dil-bere	-mā-cerā-muz var bizüm
5	-Rāhiyā	-ne vā -muz var bizüm

Aşağıda görüldüğü üzere şair, matla beytinde “īmār” sesleri ile güçlü bir kafiye oluşturmuş olmasına rağmen sonraki beyitler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir:

Bir vech ile şihhat virüp hoş-ḥāl ider tīmār-ı ‘aşk

Olmaz ölümden bāki yok her kim olur bīmār-ı ‘aşk (G.XV/1)

2. beyit, ritim ve kelimelerin istifi bakımından matla beytinden çok daha başarılıdır. Beyitte, leff ü neşr sanatı açıkça görülmektedir. Şair, burada sağladığı güçlü ahengi ve kelimeler arasındaki uyumu, sonraki beyitlerde sürdürmemiş ve kafiye “-âr” sesleriyle sınırlı kalmıştır:

Devlet senüñ ‘izzet senüñ iy ‘aşk-ı didār olan

Şoḥbet senüñ lezzet senüñ iy vâkıf-ı esrār-ı ‘aşk (G.XV/2)

Beyit	1. mısra	2. mısra
3.	-yār	-env ār -ı ‘aşk
4.	-berü	-bāz ār -ı ‘aşk
5.	-bizüm	-bik ār -ı ‘aşk
6.	-böyledür	-gül-z ār -ı ‘aşk
7.	-şüfiyā	-ḥamm ār -ı ‘aşk

8.	-olmadı	-zün nār -ı ' aşk
9.	-müsta k̄im	-e t̄vār -ı ' aşk
10.	-kamu	-şir in-kār -ı ' aşk

Benzer bir durum XIV. gazelde de vardır. Matla beytinde, tarsî sanatı kullanılarak ustaca bir ahenk sağlanmıştır:

Enbiyā ez**kān**dur ez**kān**muz

Evl**iyā** e**t̄vān**dur e**t̄vān**muz (G.XI/1)

Sonraki beyitlerde matladaki ahenk devam ettirilememiştir:

Beyit	1. mısra	2. mısra
2.	-bendeye	-ā şān muz
3.	-kim	-esr ān muz
4.	-Tañrı 'nuñ	-i k̄rān muz
5.	-nişān	-güft ān muz
6.	-kātibūñ	-defter-d ān muz
7.	-kadem	-ezh ān muz
8.	-Rāhiyā	-bāz ān muz
9.	-itmeye	-e şān muz

Divançedeki gazellerin, kafiye ve redif harflerine göre dağılımı şu şekildedir:

	Nazım Şekli	
I	Murabba	1. bend Nun (ن)
		2. bend Nun (ن)
		3. bend Nun (ن)
		4. bend Ye (ی)
		5. bend Ye (ی)
I	Gazel	Şin (ش)
II	Gazel	Cim (ج)
III	Gazel	He (ه)
IV	Gazel	Re (ر)
V	Gazel	Ye (ی)
VI	Gazel	Lam (ل)
VII	Gazel	Elif (ا)
VIII	Gazel	Ye (ی)

IX	Gazel	He (ه)
X	Gazel	Elif (ا)
XI	Gazel	Ze (ز)
XII	Gazel	He (ه)
XIII	Gazel	Te (ت)
XIV	Gazel	Mim (م)
XV	Gazel	Kaf (ك)
I	Kaside	Re (ر)

Her şiirin ilk nazım birimini esas alarak kafiye ve redifleri göstermek üzere şöyle bir döküm yapmak mümkündür:

	Nazım Şekli		Kafiye	Redif
I	Murabba	‘āqılsın	-ıl	-sın
		kāmilsin	-il	-sin
		‘āmilsin	-il	-sin
		der-maḥfilsin	-il	-sin
I	Gazel	cihānga tüşti āteş	-ān-	-ğa tüşti āteş
		cānga tüşti āteş	-ān-	-ğa tüşti āteş
II	Gazel	mizāc	-āc	-
		‘ilāc	-āc	-
III	Gazel	gül-zār-ı kūy-ı yāre	gül-zār-ı kūy	-ı yāre
		ezhār-ı rüy-ı yāre	ezhār-ı rüy	-ı yāre
IV	Gazel	kevşer	-er	-
		‘ar‘ar	-ar	-
V	Gazel	cevheri dirler sizi	-eri	dirler sizi
		bihteri dirler sizi	-eri	dirler sizi
VI	Gazel	melül	-ül	-
		fuzül	-ül	-
VII	Gazel	kāf u fā	-ā	-
		lām u tā	-ā	-
VIII	Gazel	mehī	-hī	-
		sehī	-hi	-
IX	Gazel	imkān olmasa	-ān	olmasa
		cānān olmasa	-ān	olmasa
X	Gazel	bī-vefā	ā	-
		belā	ā	-
XI	Gazel	ezkārımız	-ār-	-ımız
		eṭvārımız	-ār-	-ımız
XII	Gazel	bī-vefāya mirvaḥa	-ā-	-ya mirvaḥa
		‘aşāya mirvaḥa	-ā-	-ya mirvaḥa
XIII	Gazel	çākerlik it	-er-	-lik it

		İskenderlik it	-er-	-lik it
XIV	Gazel	şafâmuz var bizüm	-â-	muz var bizüm
		şenâmuz var bizüm	-â-	muz var bizüm
XV	Gazel	tîmâr-ı ‘aşk	-îmâr	-ı ‘aşk
		bîmâr-ı ‘aşk	-îmâr	-ı ‘aşk
I	Kaside	üstüvâr	-âr	-
		âşikâr	-âr	-

2. 2. Muhteva incelemesi:

2. 2. 1. Dil ve Üslup Özellikleri:

XVI. yüzyıl, Divan şiirinin önceki yüzyıllara göre Fars etkisinden kurtulduğu ve kendi mecrasını bulduğu dönemdir. Bu dönemin dili sonraki yüzyıllara göre sadedir. Râhî'nin şiirlerinde kullandığı dil çağdaşlarıyla aynı çizgide olup kelime kadrosu Divan şiiri sözlüğü içerisindedir.

Râhî'nin divançesinde yer alan 17 şiirden, 2'si Çağatayca (G.I, G.X), birisi Farsça (G.IV), diğerleri Batı Türkçesiyle yazılmıştır. Çağatayca şiirlerde Nevâyî etkisi hissedilmektedir. Râhî'nin “tüşti âteş” redifli gazeli (G.I) Nevâyî'nin *Nevâdirü'n-Nihâye* adlı divanındaki “tüşti ot” redifli gazeline³ benzemektedir (Büyükakkaş, 2009: 42).

Râhî'nin benzetmeleri ve şâirâne kullanımları geleneğin çizdiği çerçeve içerisindedir. Sevgilinin kûyu, gül-zârdır (G.III/1); onun kokusu, gülden güzeldir (G.III/2); saçlarına binlerce can ve dil asılmıştır (G.III/3); zülfü müşk kokar (G.XV/3).

Sevgilinin yanakları, cennet gülşeni; dudakları, Kevser çeşmesi; hattı, sebze-i nâzük (G.IV/1); ayağının tozu, âşığın gözüne sürmedir (G.IX/2). Onun dudakları lâl (G.IX/3) ve şekerdir (G.IX/5); boyu bazen ar'ar (G.IV/1); bazen servidir (G.IX/4); en büyük özelliği vefasızlıktır (G.X/1); âşığa sürekli cefa eder (G.X/2).

³

Lale-zâr ermes ki âhımdın cihânga tüşti ot
Yok şafağ kim her kırağdın âsmânga tüşti ot

Dédiler el hân-u-mânın örter ol ruhsâr otı
Bu söz eşitkeç mēni bî-hân-u-mânğa tüşti ot

‘Arızıngning lem‘ ası köydürdi şabrım haylını
Berğ-ı âfet çakılıp ol kârvânğa tüşti ot

Oğların könglümge tüşkeç köydi hem kōz hem beden
Kim köyer evvel kuruğ çün ney-sitânğa tüşti ot

Köydüm ol dem kim yüz açtıng halkını köydürgeli
Elge ot saldıng velî men nâtüvânğa tüşti ot

Savurup gül hân-u-mânın mu koyun rengin ikin
Yâ felek bî-dâdıdın serv-i revânğa tüşti ot

Ey Nevâyî bil ki âhî çekmişem bî-ihtiyâr
Deseler kim bîşe-i Mâzenderânğa tüşti ot

Âşık sürekli acı çeker. Bir gözünden yaş bir gözünden kan akar, sürekli ah vah eder (G.X/3). Bütün varını yoğunu sevdiğinin yoluna sermek ister. Tek arzusu vuslata ermek en büyük derdi hicrandır. Bir an olsun cânândan ayrılmak istemez (G.IX/1).

2. 2. 2. Edebi sanatlar:

Râhî, şiirlerinde çeşitli söz sanatları yapmıştır. Nidâ sanatına örnek olarak şu beyitleri vermek mümkündür:

Ey nefsüñ bildüñ ‘âkılsın
Hem ‘âlimsin hem kâmilisin
Tâ sen ‘ilmüñle ‘âmilsin
Der-maḥfilsin der-maḥfilsin (M I/5)

Şair, nidâ sanatını daha çok mahlası (G.IX/8), (G.X/5), (G.XI/8), (G.XII/5), (G.XIII/5) üzerinden yapmayı tercih etmektedir:

Gülşen-i ruḥsârına karşı o şâhuñ Râhiyâ
Bülbüli ḥâmûş ider ḥaylî nevâmuz var bizüm (XIV/5)

Râhî'nin murabbaında tekrar sanatı görülmektedir:

Der-maḥfilsin der-maḥfilsin(M I/1-4)
Lâ-ya‘ kılsın lâ-ya‘ kılsın (M I/2-4)
Deryâ-dilsin deryâ-dilsin (M I/3-4)
Pâ-der-gilsin pâ-der-gilsin (M I/5-4)

Şair, Hak kelimesi ile cinas yapmıştır:

Ḥaḳḳ’uñ ḥaḳḳın îzâḥ itseñ
‘Aḳluñ nûrın mışbâḥ itseñ
Nefsüñ mülkin işlâḥ itseñ
Hem ‘âdilsin hem fâzılsın (M I/4)

Râhî, mahlasını kullanarak da cinas yapmaktadır:

Key şaḳın itdüñ güm râhı
Ol şâhum sevmez güm-râhı
‘Aşḳuñ râhında ey Râhî
Pâ-der-gilsin pâ-der-gilsin (M I/5)

Râhî'nin en sık başvurduğu sanat teşbih-i belîğdir. Zühd ve tâat şerbete benzetilmiştir:

Ehl-i ğaflet lezzet-i dünyâya dir 'azbü'n-fürât
Zühd ü tâ'at şerbetinden tatsa dir milhu'n-ücâc (G.II/2)

Kendisini Anka'ya benzeten Râhî, kanaati Kaf dağına benzeter:

Râhiyâ 'Ankâ gibi bekle kanâ'at Kâf'ımı
Her deniye rızık için gösterme zinhâr ihtiyâc (G.II/5)

“Marifet”, gökyüzü, Râhî'nin size diye hitap ettiği ise “müşteri”dir:

Der-sipîhr-i ma'rifet rûşen-zamîr
Cümle 'âlem müşteri dirler sizi (G.V/6)

Cihan, gönül alan sevgiliye; can, kuşa benzetilmiştir:

Eylemez bâğ-ı dil-ârâ-yı cihâna bir nazar
Mürğ-ı cân uçmak diler bir hoş hevâmuz var bizüm (G.XIV/2)

Sevgilinin dudakları şeker, âşığın gözü tuzluktur:

Olur idi dildeki zaḥm-ı nihânum âşikâr
Ey şeker-leb ger benüm çeşmüm nemekdân olmasa (G.IX/5)

Nefis, mülke (M I/4); vuslat, bağa (M I/6); aşk, bir yola (M I/5); ilim, deryaya (K.I/14); âlem, bostana (G.XI/7); sevgilinin çehresi, güle (G.XII/2); gam, leşkere (G.XIV/3); sevgilinin yanakları, gülşene (G.XIV/5) benzetilmektedir.

İstifham sanatına örnek olarak aşağıdaki bendi vermek mümkündür:

Ġayret yok mı himmet n'oldı
Zevk-ı bâğ-ı vuslat n'oldı
Bilsem bundan hikmet n'oldı
Hem mâilsin hem hâilsin (M I/6)

Râhî, zaman zaman mübalağalı ifadeler kullanmıştır:

Fiğânımdın cihânğa tüşti âteş
Cihânı barça cânğa tüşti âteş (G.I/1)

Şafağ ırmes felek cevîf ide rengin
Fezâ-yı âsümânga tüşti âteş (G.I/2)

“Haste, derd, şerbet, ilâc, tebdîl-i mizâc” kelimeleri arasında güçlü bir tenasüp kurulmuştur:

Sa‘y kıl tâ haste gönlün ide tebdîl-i mizâc
Derdine anuñ gerek bir özge şerbetle ‘ilâc (G.II/1)

Her iki âlemin padişahı olmak isteyen dil ehlinin ayağının tozunu başına tâc etmelidir. Şair, beyti bir tezat üzerine kurmuştur:

Pâdişâh-ı her dü ‘âlem olmağ isterseñ eger
Hâk-i pâyin bir dil ehlinün idin başuñda tâc (G.II/3)

Aşağıdaki beyitte ise “ehl-i irfân” ile “nâdân” arasında tezat vardır.

Kim bilürdi kâdrin erbâb-ı ma‘âninün eger
Cümle ‘âlem ehl-i ‘irfân olsa nâdân olmasa (G.IX/6)

Aşağıdaki beyitte de “rûz-ı vuslat” ve “şeb-i yeldâ-yı hicrân” arasında tezat vardır:

Dostlar gün gibi rûşen rûz-ı vuşlat var iken
Arada hergiz şeb-i yeldâ-yı hicrân olmasa (G.IX/7)

Râhî, aşağıdaki beyitte, bir hadis-i şerîfi iktibas etmiştir:

Huş dimişdür bu sözi ehl-i kelâm
كلم الناس على قدر العقول⁴ (G.VI/3)

Sonuç:

Divan şiiri, XVI. yüzyılda, kendi kimliğini bulmuştur. Bu yüzyılda Divan edebiyatının büyük şairleri yetişmiş, estetik anlamda çok ileri bir seviye yakalanmıştır. Padişahlar ve şehzadeler başta olmak üzere devlet adamlarının sanatkârları himaye etmesi ile Osmanlı coğrafyasında belli kültür merkezleri oluşmuş ve şiir toplum arasında revaç bulmuştur. XVI. yüzyılda yaşayan büyük şairlerin yanında onlar kadar olmasa da yetenekli şairler yetişmiş ve bu şairler tezkirelere girmiştir. XVI. yüzyıl şairlerinden Râhî de danışmentlik ve kadılık görevlerinin yanında şiirle meşgul olmuştur. Râhî’nin elde bulunan divanı, baştan eksik olup 17

⁴ “İnsanlara akılları nispetinde konuşun.” (Ebû Davud, Edeb, 20).

şiiri (1 murabba, 15 gazel, 1 kaside) ihtiva etmektedir, bu yönüyle esere “divançe” demek daha yerindedir.

Râhî, divançesinde, dönemin diliyle, XVI. yüzyıl estetik iklimi içerisinde şiirler yazmıştır. Bu şiirler Divan şiiri geleneğine uygun, Divan edebiyatının söz varlığı ve benzetme dünyası ile örülmüş şiirlerdir. Râhî divançesinde oturmuş bir söyleyiş, akıcı bir üslup hâkimdir. Bu yönüyle, Râhî'nin XVI. yüzyılın güçlü şairleri arasında gölgede kaldığını söylemek mümkündür. Muhtemeldir ki şair, başka bir yüzyılda yaşamış olsaydı daha fazla şöhret kazanacak, edebiyat tarihleri kendisinden daha sık söz edecek, tezkireler ona daha fazla yer ayıracaktı.

3. Divançenin Transkripsiyonu:

Râhî'nin divançesi vardır. Eserin, bulabildiğimiz tek nüshası, Milli Kütüphane'de 06. Mil Yz. FB 19 yer numarasıyla kayıtlıdır. Sırtı bez, yeşil kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içerisinde bulunan bu nüsha baştan eksik olup 6 varaktır, her sayfada 13 satır olmak üzere nesih yazıyla yazılmıştır. Nüsha, başı eksik bir murabba, 15 gazel ve 1 kasideden oluşmaktadır. Eserin telif ve istinsah tarihi ise belli değildir.

Murabba

(1a)

-I-

8'li hece ölçüsü

Ey nefsün bildün 'âkılsın
 Hem 'âlimsin hem kâmilin
 Tâ sen 'ilmüñle 'âmilsin
 Der-maḥfilsin der-maḥfilsin

Sen benlikden yitdün gitdün
 Şükr it Ḥaḫḫ'a oñduñ bitdün
 Tâ ol meyden kim nüş itdün
 Lâ-ya' kılsın lâ-ya' kılsın

İrşâduñda kâfî olduñ
 Ğıllan ğışşdan şâfî olduñ
 Şüfî olduñ şâfî olduñ
 Deryâ-dilsin deryâ-dilsin

Ḥaḫḫ'uñ ḫaḫḫın îzâḫ itseñ
 'Aḫluñ nûrın mışbâḫ itseñ

Nefsün mülkin ıslâh itseñ
Hem ‘ādilsin hem fâzılsın

Key şaķın itdüñ güm rāhı
Ol şāhum sevmez güm-rāhı
‘Aşķuñ rāhında ey Rāhī
Pā-der-gilsin pā-der-gilsin

Ġayret yoķ mı himmet n’oldı
Zevķ-ı bāġ-ı vuşlat n’oldı
Bilsem bundan hıket n’oldı
Hem māilsin hem hāilsin

Gazeliyyāt

-I-

(1b)

Mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ūlün

Fiġānımdın cihānga tüşti āteş
Cihānı barça cānga tüşti āteş

Şafaķ irmes felek cevfi ide rengin
Fezā-yı āsümānga tüşti āteş

İmestür gül kızarġan gülsitānda
Nihāl-i gülsitānga tüşti āteş

Zebān irmes ki könglümdin zebāna
Urup nā-geh dehānga tüşti āteş

Köngüldin çekdim āh örtendi ‘ālem
Anıñ dik ney-sitānga tüşti āteş

Köngül taptı yüzüñg vaşlıda teskîn

Belî âb-ı revāñga tüşti âteş

Tutaşursa ten-i hâşâk-i Râhî

Ni tang berg-i hazāñga tüşti âteş

-II-

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Sa‘y kı1 tâ haste gön1lün ide tebdîl-i mizâc

Derdine anuñ gerek bir özge şerbetle ‘ilâc

Ehl-i ğaflet lezzet-i dünyâya dir ‘azbû’n-fürât

Zühd ü tã‘at şerbetinden tãtsa dir milhu’n-ücâc

Pâdişâh-ı her dü‘âlem olmağ isterseñ eger

Hâk-i pâyin bir dil ehlinün idin başuñda tâc

Zillet-i ğamdan halâş olmağ saña mağşud ise

Lezzet-i dünyâ-yı dñn ile gel itme imtizâc

Râhiyâ ‘Ankâ gibi bekle kanâ‘at Kâf’ını

Her deniye rızq için gösterme zinhâr ihtiyâc

-III-

(2a)

Mef‘ülü fâ‘ilâtün mef‘ülü fâ‘ilâtün

Gelsün müşerref olsun gül-zâr-ı kûy-ı yâre

Her kim ki oldı ‘âşık ezhâr-ı rûy-ı yâre

Verd-i ter üzre jâle gerçi laţif-terdür

Lâkin berâber olmaz miğdâr-ı hûy-ı yâre

Ol dām-ı pür-şikenden olmaz rehā düşenler
Biñ cān u dil aşılımış bir tār-ı müy-ı yāre

Pür-nükhet oldı cānuñ bir şemmeden meşāmı
Dil rāğīb olsa hoşdur tekrār-ı bûy-ı yāre

Râhî bu bir eşerdür ‘uşşâk mezhebinde
Himmetle sa‘y iderseñ āsār-ı sûy-ı yāre

-IV-

Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün

رخ تو گلشن جنت لب تو چشمه کوثر
5 خط تو سیزه نازک قد تو غیرتی عر عر

رہ تو جانب دلها گل تو حیرتی بلبل
6 مہ تو منظر مهر و در تو ازهر ازهر

سم توداروی شافی, دمی تو مرہ وافی
7 فم تو ساقی کافی, مل تو منیل خوشتر

می تو باعث صحت, کی تو دافع زحمت
8 کف تو فاعل محنت سر تو لایق افسر

دل تو مایل جو رو غم تو مایہ شادی
9 در تو ملجأ راهی ہم تو ہمدم ہمیر

-V-

Fā‘ilâtün fā‘ilâtün fā‘ilün

⁵ Yanağın, cennetin gülşeni; dudakların Kevser çeşmesi. Hattın nazik sebzedir; boyun ‘ar’arın gayretidir.

⁶ Gönüllerin yönü senin yoluna doğrudur. Senin gülün bülbülü hayrete düşürür. Ay, senin ay yüzünü seyreder; dişlerin incilerin incisidir.

⁷ Senin zehrin, şifa dağıtanların ilacıdır. Nefesin çok kuvvetlidir. Ağzın sakidir; senin şarabın daha hoştur.

⁸ Senin meyın sıhhat verir. Senin hükümdarlığın zahmetleri def eder. Mihnetlerin faili senin elindir (istediğine çektirir, istediğine çektirmezsin), senin başın taç giydirmeye layıktır.

⁹ Senin gönlün cevır etmeye meyillidir; gamın mutluluk sebebidir. Kapın Râhî’nin sığınağıdır. Seninle birlikte olan (Râhî) sana hem-dem ve hem-berdir.

Baħr-i ʿilmüñ cevheri dirler sizi
Ehl-i nazmuñ bihteri dirler sizi

(2b) Mâ-ħaşal deryâ-yı ħikmet içre hep
Bildî dürr-i ezheri dirler sizi

Diñledüm meydân-ı ʿaşkuñ adile
Bir dil-âver serverî dirler sizi

Ĥâfız-ı şânî oğurlar baʿ zılar
Baʿ z ammâ Enverî dirler sizi

Evvel ü âħir kelâm-ı ħikmetüñ
Pür-maʿ anî defteri dirler sizi

Der-sipih-r-i maʿ rifet rüşen-zamîr
Cümle ʿ âlem müşteri dirler sizi

Ben de geldüm ħapuña ʿ arz itmege
Cevherüm var cevherî dirler sizi

-VI-

Fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün

Şiʿ rüñe daħl itseler olma melül
Ehl-i fazl olmaz bilürsin her fużül

Ĥalka miqdarından artuğ söyleme
Añlamaz söz aşlını her bî-uşül

Ĥoş dimişdür bu sözi ehl-i kelâm

كلم الناس على قدر العقول¹⁰

Kim ki eylerse ta‘ aşşubdan ħurūc
Bāb-ı Hāḫḫ’a idemez aṣlā duḫūl

Ol kimesne kim olupdur Hāḫ-şinās
Rāhiyā olsun yiri şadr-ı ḫubūl

-VII-

(3a) *Fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün*

Kim ki dünyā varlığından itdi ḫālī kāf u fā
Her dü ‘ âlemde anuñdur dāl u vāv u lām u tā

Ni‘ meti naḫmetdür itseñ ‘ ayn-ı ‘ ibretle nazar
Çāh-ı ğamdur ḫāşılı ma‘ nīde çim elif ü ha

Ġuşşa vü ğam yime idüp ârizü lezzâtını
Hāzır olsun her nefes aĝzuñda şın u kef ü ra

İşbu bezm-i pür-ḫaṭar içre ne deñlü zevḫ ola
Cām-ı Cem şındı vü yandı oda tāc-ı kef ü ya

Hırş u āzı terk idüp bekle ḫanā‘ at ğūşesin
İki ‘ âlemde eger isterseñ ‘ ayn u ze vü ta

Nev ‘ arūs-ı dehr-i dūne merd iseñ mihr eyleme
Ger cemāl ü ḫüsn ile olursa mim ü he vü ra

Gerçi kim vaşşāf-ı genc-i faḫr u ‘ uzlet çokdurur
Kimse zībā itmez illā rā vü elif ü he vü yā

¹⁰ “İnsanlara akılları nispetinde konuşun.” (Ebû Davud, Edeb, 20).

-VIII-

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Nice teşbîh eyleyem sâña mehî
Kâmeti yokdur mehûn serv-i sehî

Topıoludur âh-ı ‘âlem sūz ile
Bu dil-i pür-derdümi şanma tehî

Ṭañ degül geçse günüm ey vâý ile
Reng-i rüyum oldu manend-i bihî

Şûfî bu zerk ü riyâ vü ‘ucb ile
Hîle şahrâsınuñ oldu rûbehî

Kendü nefsin Râhiyâ her mübtedî
Râh-ı ‘aşk içre şanurlar müntehî

-IX-

(3b)

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

Vaşla pâyân olmasa hicrâna imkân olmasa
Cân-ı ‘âşıkdan cüdâ bir ân-ı cânân olmasa

Bes degül mi çeşmine kühl-i cilâ ‘âşıklarunñ
Hâk-i pâyün ey şanem kühl-i Şıfâhân olmasa

Düşer idi ayağa halkunñ gözinden kıymeti
Ger müşâbih la‘lüne la‘l-i Bedağşân olmasa

Kâmetün hicriyle cânâ cânın eylerdi revân
‘Âşıkunñ eglencesi serv-i hırâmân olmasa

Olur idi dildeki zağm-ı nihânım âşikâr

Ey şeker-leb ger benüm çeşmüm nemekdân olmasa

Kim bilürdi kıadrin erbâb-ı ma'âninüñ eger
Cümle 'âlem ehl-i 'irfân olsa nâdân olmasa

Dostlar gün gibi rüşen rûz-ı vuşlat var iken
Arada hergiz şeb-i yeldâ-yı hicrân olmasa

'Aşk-bâzı başa iletmek olurdu Râhiyâ
Vaşla pâyân olmasa hicrâna imkân olmasa

-X-

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Tişler Allâh irnini ol bî-vefâ
Kılğalı cânıma köp türlüg belâ

Aldı könglümni vefâ kılğay diyü
Kılmadı min mübtelâğa cüz cefâ

Bir közümdin kıan biridin yaş kilür
İki türlüg boldı veh veh mâ-cerâ

İstep ahtarsang fenâ mey-ğânesin.
Tapmağay irdüñ mining dik bî-nevâ

(4a) Ger iterseng közleringni yarıtur
Râhiyâ ħâk-i rehidin tütüyâ

-XI-

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

Enbiyâ ezkârıdur ezkârımız

Evliyâ eṭvârıdur eṭvârımız

Dād-ı Hâḡ'dan bir eṣerdür bendeye

‘Âlemi ṭıtsa olur âṣârımız

Sırr-ı ma‘niden bi-ḡamdillâh kim

Degme kimse añlamaz esrârımız

Hâḡ resûlidür Muḡammed Tañrı’nuñ

Böyle bildük böyledür iḡrârımız

Bunda yoḡdur cins-i bâṭıldan niṣân

Hâḡdurur Hâḡ söylerüz güftârımız

İḡtiyârı elde yoḡdur kâtibûñ

Böyle yaz dir bize defter-dârımız

Bûstân-ı ‘âleme başduḡ ḡadem

Tâze açıldı bizüm ezhârımız

Seyr-i ḡülşen ḡayli ḡoşdur Râhiyâ

Alıṣur olursa ger bâzârımız

Reh-rev-i Hâḡ oldurur ‘ayb itmeye

Pür-leṭâyıfdür bizüm eṣ‘ârımız

-XII-

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

Ger hevâ-dâr olmasa bir bî-vefâya mirvaḡa

Böyle düşmezdi za'îf olup aşāya mirvaḥa

Rām idem bād-ı hevādan diyü her gül-çehreyi

Geh füsün yeltenür gāhī du'āya mirvaḥa

(4b)

Her dem ikrām ile el üzre tutar ḥalk-ı cihān

Rūzigārını virüpdürür şafāya mirvaḥa

Düşmek için dest-i yāre her yaña ṭurmaz yeler

Varını ber-bād ider bir merḥabāya mirvaḥa

Ṭurre-yi yāre hevā-dār olmayaydı Rāhiyā

Yeltenür miydi benüm gibi hevāya mirvaḥa

-XIII-

Fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

İzz ü cāha varsa meylüñ ey gönül çākerlik it

Mülket-i aşkı musahḥar idüp İskenderlik it

Pāk-bāz ol key şaḫın aldanma nefsi-düna gel

Şıdḫ ile meydān-ı aşḫ içre girüp serverlik it

Eyle pāy-ı şāha dürr-i şāh-vāruñdan nişār

Dem-be-dem ey merdüm-i çeşmüm benüm cevherlik it

Oлмақ isterseñ kudümından müşerref dil-berün

Eyle ḥāli ḥāneñi aḡyārdan dil-berlik it

Yüze güler Rāhiyā bir bī-vefādur key şaḫın

Pīre-zen dünyāya dil virme cihānda erlik it

-XIV-

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Sāye-i luṭfında bir şāhuñ şafāmuz var bizüm
Çok şükür Allāh'a çok ḥamd ü şenāmuz var bizüm

Eylemez bāğ-ı dil-ārā-yı cihāna bir nazar
Mürğ-ı cān uçmağ diler bir ḥoş hevāmuz var bizüm

Leşker-i ğam bî-nihāyet 'ālemün sulṭānıyuz
Dūd-ı dilden göklere çıkmış livāmuz var bizüm

(5a) Tāze tāze ḥālimüz 'arz itmek için dil-bere
Gözümüz yaş ile her dem mā-cerāmuz var bizüm

Gülşen-i ruḥsārına karşı o şāhuñ Rāhiyā
Bülbüli ḥāmūş ider ḥaylī nevāmuz var bizüm

-XV-

Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

Bir vech ile şıḥhat virüp ḥoş-ḥāl ider tīmār-ı 'aşk
Olmaz ölümden bāki yok her kim olur bīmār-ı 'aşk

Devlet senün 'izzet senün iy 'āşık-ı dīdār olan
Şoḥbet senün lezzet senün iy vākıf-ı esrār-ı 'aşk

دلها معطر بوده است از زلف مشک اسای یار
¹¹عالم منور بوده است از پرتو انوار عشق

Bey' ü şirādan var ise ey ḥ'āce ḥazzuñ gel berü
Çaçma ziyānuñ boynuma pür-süddur bāzār-ı 'aşk

Bu kār-gehde herkesün bir kārı var ammā bizüm

¹¹ Yârin müşk gibi kokan zülfünden, gönüller muattar olmuştur. Aşk nurunun ışığından âlem münevver olmuştur.

Bî-kârlıkdur kârımız üstâd olur bîkâr-ı ‘aşk

Bâr-ı ğamuñ oramı yoq bâğ-ı maħabbet böyledür
Bülbüllerüñ pâyânı yoq pür-nağmedür gül-zâr-ı ‘aşk

Perhîz ile ħaqqâ ki sen çok menzil alduñ şüfiyâ
Rind-i cihân olanlara çok güşedür ħammâr-ı ‘aşk

Ma‘nî nedür ‘aşk ehlinüñ İslâm’ı eslem olmadı
Bağlanmayınca her biri tersâ-şifat zünnâr-ı ‘aşk

Râh-ı şavâb istersenüz uşda şırâţ-ı müstaķîm
Bizden cevâb istersenüz bir dürlüdür eţvâr-ı ‘aşk

Bu kâr-gehde Râhiyâ ‘âlem ħarîdâruñ ħamu
Kâruñ senüñ şîrîn olur olduñsa şîrîn-kâr-ı ‘aşk

Kaside

-I-

(5b) *Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün*

Sûr-ı devlet bundan olur üstüvâr
Nûr-ı ħikmet bundan olur âşikâr

Ĥağ resûlidür Muħammed Tañrı’nuñ
Aña yârân-ı şafâdur çâr-yâr

از دل دریای رحمت شد برون

On iki yek-dâne dürr-i şehvâr¹²

On ikidür kevkeb-i burc-ı kerem
On ikidür mevc-i baħr-i bî-kenâr

¹² On iki eşi benzeri olmayan inci, rahmet denizinin gönlünden dışarı çıktı.

Vaşf-ı kıadd-i yâr hoşdur tab‘ uma
Kâmet-i ağıyardan eyler firâr

Bâğa zînetdür nihâl-i bâr-ver
Hîme-i âteş dıraht-ı hâr-dâr

Böyledür hubb-ı Hüseyin-i Kerbelâ
Böyledür buğz-ı Yezîd-i nâ-be-kâr

Uymadı şeytâna güm-râh olmadı
Reh-rev-i şer‘ -i habîb-i Kird-gâr

Reh-beridür şem‘ -i nûr-ı Muştafâ
Pey-revidür şehr-yâr-ı kâm-kâr

Cümleten evlâdınun aşhâbınun
Naqd-i cânun hâk-i pâyine nişâr

Bunlarun vaşfinda kışırdur zebân
Hikmetendür sözde olmağ ihtişâr

Emr-i Hâk‘a imtişâl itmek gerek
Râhiyâ dünyâ degüldür pây-dâr

Devlet-i dünyâya irmiş kimse çok
‘Âdilündür Hâk katında i‘tibâr

(6a) Tâlib-i deryâ-yı ‘ilmün çok şükür
Her birisi bir ferîd-i rûzigâr

Ekşeri künc-i kanâ‘ at ehlinün
Husrev-i Cem-kadr ü Dârâ-iqtidâr

Vâkıf iseñ evliyānuñ sırrına
Cümlesi bir pâdişâh-ı tâc-dâr

Ârizü-yı nefsi ser-keş âdeme
İtdürür ğurbet diyârın ihtiyâr

Serserî sevdâyı serden kıl cüdâ
Olısdur reh-güzâr-ı mür u mâr

Rüz-ı ferdānuñ ‘ azâbı bî-ķıyās
Haķ te‘ âlānuñ hisābı bî-şümâr

Berķ-ı ķahrından gerekdür ihtirâz
Âteş-i sūzāna döymez penbe-zâr

Yâ İlāhî cürmi çok dīvāneññ
Eyleme dīvānuñ içre h̄âr u zâr

Şaķla ķahruñ şarşarından ‘ â[lemi]
Şems-i hâver bulduğınca iştiḥâr

Bâğ-ı cennet olduğınca tâze ter
Virdüğince añna revnaķ cüy-bâr

Tâ ki olur nâr-ı ķahruñ pür-şerâr
Nitekim ağşân-ı raḥmet mîve-dâr

Ķıl ḥuzūr-ı enbiyâda muḥterem
Evliyâ ķatında ķalma şerm-sâr

Himmet-i pākîzesiyle bunlaruñ

Eyle nazmum tâ kıyâmet ber-çarâr

(6b) Şâ' irüñ yoğdur buña beñzer sözi
Rân-ı ' Anter kıanda kıanda Zû'l-fikâr

İñşirâh-ı dil aķar şudan gelür
Bâ' iş-i şenlikdür âb-ı hoş-güvâr

Cân-fezâdur bu zülâl-i pür-şafâ
Rûh-bahşâ bu maķâl-i şehd-vâr

Ġam-zidâdandur bu nazm-ı hoş-nizâm
Dil-güşâdandur bu şi' r-i âb-dâr

Bundadur a' lâya ednâdan sefer
Böyledür Mevlâ'ya kııldan i' tizâr

KAYNAKÇA:

AYVERDİ İlhan (2006) *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

BÜYÜKAKKAŞ, Ahmet (2009) "16. Yüzyıl Şairi Râhî'nin Çağatayca Şiirleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, C. XXV, s. 41-49.

ÇAĞBAYIR, Yaşar (2007) *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, C. 5, İstanbul.

ÇELEBİOĞLU, Amil (1994) *Kanûnî Sultan Süleymân Devri Türk Edebiyatı*, MEB Yayınları, İstanbul.

DEVELLİOĞLU Ferit (1999) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.

ERSOY, Mehmet Âkif (2001) *Safahat*, Haz. Ceml Kurnaz vd., MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul.

İPEKTEN, Haluk vd. (1988) *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İPEKTEN, Halûk (1996) *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yayınları, İstanbul.

İPEKTEN Haluk (2002) *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

İSEN, Mustafa (1997) “Dîvân Edebiyatı” *Ötelelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara, s. 489-511.

İSEN Mustafa vd. (2006) *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 4. baskı, Ankara.

KANAR Mehmet (2010) *Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.

KARTAL, Ahmet (2008) “Klasik Türk Edebiyatı’nı Yeniden Tanımlamak”, *Şiraz’dan İstanbul’a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kriter Yayınevi, İstanbul, s. 3-12.

KILIÇ, Filiz (2010) *Aşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu’arâ İnceleme-Metin*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, C. 3, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2004) *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, 6. baskı, Ankara.

KURNAZ, Cemal (2003) *Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri*, Bizim Büro Yayınları, Ankara.

MACİT, Muhsin (2007) “İlk Klasik Dönem (1453-1600)”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C: 2, İstanbul, s. 21-28 .

MAZIOĞLU, Hasibe (1997) “Fuzûlî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri” *Fuzûlî Üzerine Makaleler*, TDK Yayınları, Ankara, 9-54.

Mehmed Süreyya (1996) *Sicil-i Osmanî*, C. 1, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

PARLATIR, İsmail (2009) *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.

OLGUN İbrahim, DRAHŞAN Cemşit (1994) *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*, Elhan Yayınları, Ankara.

Şemseddin Sâmî (2004) *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, KARTAL, Ahmet (2006) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 3. baskı, İstanbul.

ŞÜKUN Ziya (1996) *Farsça-Türkçe Lugat*, *Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, MEB Yayınları, C. 2, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk K. (1993) *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Boğaziçi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2010) Türk Dil Kurumu, Ankara.